

YUSUFELİ KALELERİ

Yusufeli Fortresses

Dr. Veli ÜNSAL*

ÖZET

Yusufeli ve çevresinin tarihinin çok eskilere dayandığı gerek bir takım kaynaklarda gerekse elde edilen buluntularla ortaya çıkmıştır. Hatta bazı kaynaklarda Yusufeli'nin Kıpçak yurdu olduğu ifade edilmektedir. Ele geçen birtakım buluntulara göre bölge, Tunç Çağından itibaren yerleşim görmüştür. İlçenin Demirköy (Nizgivan) köyünde yol yapımı esnasında bakır baltalar bulunmuştur. Söz konusu buluntular Yusufeli'nin tarih öncesi çağlarını kısmen aydınlatır niteliktedir.

Yakın bir gelecekte % 80'i Çoruh Nehri üzerinde inşa edilecek barajlardan sonra Yusufeli ilçe merkezi ve ilçeye bağlı 18 köy sular altında kalacaktır. Söz konusu barajlar, bölgenin ekolojik dengesini, turizm potansiyelini ve zengin tarihi-arkeolojik verilerini yok edecektir. Bu çalışma da Yusufeli'nin sular altında kalacak olan kültür varlıkları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yusufeli, Çoruh, Kale.

ABSTRACT

The fact that the history of Yusufeli and its surroundings dates back to ancient times, is revealed by either some findings or from some written sources. Even, in some sources it is claimed that Yusufeli is the hometown of Kıpçaks. According to some findings the area has been settled since the Bronze Age. During the road constructions in Demiköy (Nizgivan) village, some copper axes are found. Those findings relatively enlightens the history of Yusufeli.

In near future, after the construction of dams, 80 % of which will build on the river Coruh, 18 village of the town will remain under the water. The dams will destroy the echological balance, tourism potential and rich historical-archaeological data of the area. By means of this study, we will be informed about the cultural values, which will be remained under the water of Yusufeli.

Keywords: Yusufeli, Coruh, Fortress.

---

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Erzurum.

Yusufeli ve yakın çevresi, Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz Bölümü ile Doğu Anadolu Bölgesi Erzurum-Kars Bölümü sınırları içinde yer alır. Böylece bu alan, adı geçen bölgelerden iklim, yerleşme şekilleri ve ekonomik faaliyetler bakımından ayrılmaktadır.

Yusufeli bölgesi, kuzeyden Altıparmak ve Kaçkar Dağları, güneyden ise Mescit Dağlarının doğu uzantıları ile sınırlandırılmıştır. Yüzölçümü 2214 km² olan Yusufeli'nin kuzeybatısında Rize, kuzeyinde Hopa ve Borçka, doğusunda Olur ve Oltu, güneyinde Uzundere, batı ve güneybatısında ise İspir bulunmaktadır. Yusufeli'nde iki ayrı jeomorfolojik yapı mevcuttur. Bunlar Çoruh Nehri ve yan kollarının oluşturduğu vadiler ile bu vadiler dışında geniş yayılım alanı gösteren dağlık alanlardır. Bu bölgedeki dağlık alanlar birkaç grupta incelenebilir. Bunlardan ilki, Çoruh Nehri güneyinde yer alan Altıparmak ve Kaçkar Dağlarını da içine alan kısımdır. İkincisini, Altıparmak Çayı ile Çoruh Nehri arasında kalan dağlık bölge oluştururken, üçüncüsünü vadinin doğusunda kalan dağlık alanlar oluşturur. Altıparmak ve Kaçkar Dağları Yusufeli ilçesine kuzeybatıdan Doğu Karadeniz Dağları'nın devamı olarak girer. Çoruh Nehri'nin güneyinde kalan dağlar ise bölgeye, güneybatıdan kuzeydoğuya doğru Devedağı Tepesiyle girer. Dağlık alanlardan sonuncusu ise Çoruh Vadisinin doğusunda yer alan sahadır. Bu sahada Çoruh Nehri'nin yatağını aşırı derecede kazması sonucu eğim artmış ve aşılması zor vadiler ortaya çıkmıştır¹.

Yusufeli ve çevresinde Karadeniz kıyılarında hüküm süren deniz iklimi ile Doğu Anadolu Bölgesi karasal iklimi arasında gerçekleşen bir geçiş tipi görülmekle beraber Yusufeli, nemli, orta sıcaklıkta, su fazlası olmayan veya az olan, deniz etkisinin az da olsa görüldüğü bir iklim tipine sahiptir². Yusufeli ve çevresinde Akdeniz iklimine has bitki türlerinden, nemli bölgelerin bitki türlerine kadar farklı ekolojik şartlar isteyen bitkiler gelişme imkânı bulmuştur. Altıparmak Çayı vadisi ve yamaç kesimlerinde ladin, göknar, titrek kavak, vadi tabanlarında ise kızılâğaç ve söğütler yayılış göstermektedir. Sarıçam ise insanların zor ulaşabildikleri, tahribattan kurtulabildikleri kuytu yerlerde

---

¹ S. Erinç, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İstanbul 1953, s. 92.; M.T. Tarkan, *Orta ve Aşağı Çoruh Havzası*, Ankara 1973, s. 9 vd.; İ. Atalay - Ö. Tetik - M. Yılmaz, *Kuzeydoğu Anadolu'nun Ekosistemleri*, Ormançılık Araştırmaları Enstitüsü Yayınları Teknik Bülten Seri No: 141, Ankara 1985, s. 26., s. 29.; M. Tıraş, *Bölgesel Coğrafya Açısından Bir Araştırma, Yusufeli ve Yakın Çevresinin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi) Erzurum 1994, s. 7 vdd.; R. Sever, *Çoruh Havzası Enerji Yatırım Projeleri ve Çevresel Etkileri*, Konya 2005, 31.

² M.T. Tarkan, a.g.e., s. 32.; R. İzbirak, *Türkiye*, İstanbul 1984, s. 234.; R. Sever, a.g.e., 57.

yetiştirilmektedir³. Ayrıca Yusufeli ilçe merkezi ve 600 m. yükseltide ki Bahçeli Köyü yakınlarında Akdeniz iklimine has zeytin ağaçları da yetiştirilmektedir⁴.

Yusufeli ve çevresinin de en önemli su kaynağını Çoruh Nehri ve kolları oluşturur. Bu alana güneybatıdan giren Çoruh Nehri'ne, Yusufeli ilçe merkezine kadar Yüncüler, Güngörmez ve Çevreli Dereleri katılır. İlçe merkezinde Altıparmak Çayı ile birleşen nehir doğuya yönelerek yaklaşık 9 km. sonra Oltu çayı ile birleşerek akış yönünü kuzeydoğuya çevirir⁵. Nehrin aktığı yatak derin ve yarma vadi niteliğindedir. Çoruh Nehri dışında Yusufeli çevresindeki en önemli akarsu, Kaçkar ve Altıparmak Dağlarından kaynağını alan ve Yusufeli ilçe merkezinde Çoruh Nehri ile birleşen Altıparmak (Barhal) Çayıdır. Bu çay, Kaçkar ve Altıparmak Dağlarında bulunan sirk göllerinden kaynağını alır. İlçe merkezinde Çoruh Nehri ile birleşene kadar birçok dereyle beslenir. Bölgenin güneydoğusundaki Oltu Çayı ise güneyden Tortum Çayını aldıktan sonra sıkça kıvrım yaparak Çoruh Nehri'ne katılır⁶.

Yusufeli ve çevresindeki yol ağı, önemli ölçüde jeomorfolojik şartlara bağlıdır. Bölgede akarsu ağı ile yol ağı birlikte incelenirse bu iki unsurun birbirine son derece benzediği ve bir bütün oluşturdukları görülecektir. Karayolları, havzanın bu kısmında akarsu vadilerini takip etmek zorunda kalmıştır. Sadece anayollarda değil köy yollarında bile aynı durum söz konusudur. Kuzeydoğuda Çoruh Vadisi vasıtasıyla Artvin'e bağlanan Yusufeli, aynı yolun güney güzergâhı ile Tortum üzerinden Erzurum'a ulaşır. Bölgede demiryolunun bulunmaması ulaşımın sadece karayolu ile sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bölgede İspir ile bağlantı vadi boyunca dar bir yoldan sağlanırken, kuzeyde Rize ile bağlantı arada Kaçkar ve Altıparmak Dağları bulunmasından dolayı son derece zordur ve mevsimin izin verdiği aylarda güçlüklerle yapılır⁷.

Yusufeli ve çevresi tarihin ilk devirlerinden bu yana iskâna uğramıştır. Bölge, tarih öncesi çağların son evresi olan Tunç Çağında geçici olarak yerleşme görmüştür. Buna göre, bölgede tesadüfen ortaya çıkan birtakım buluntulara göre Tunç Çağının varlığına şimdilik şüphe ile yaklaşılması gerekmektedir.

Yusufeli ilçesi Demirköy (Nizgivan) köyünde yol yapımı esnasında bakır baltalar bulunmuştur. Yine, bölgeye yakınlığından dolayı dikkatimizi çeken Artvin ili Arhavi ilçesi Balıklı köyünde Sazazkale ormanında bir mağarada

³ M.T. Tarkan, a.g.e., s. 47 vd.; R. İzbirak, a.g.e., s. 257.; İ. Atalay - Ö. Tetik - M. Yılmaz, a.g.e., s. 62 vd.; M. Tıraş, a.g.e., s. 63 vd.

⁴ T. Yücel, *Türkiye Coğrafyası*, Ankara 1987, s. 22.; Z. Koday, "Çoruh Vadisinde Zeytin Alanları", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 34, İstanbul 1999, s. 272.

⁵ M. T. Tarkan, a.g.e., s. 40.; R. İzbirak, a.g.e., s. 97.; M. Tıraş, a.g.e., s. 50.; R. Sever, a.g.e., s. 61.

⁶ M. Tıraş, a.g.e., s. 52.; R. Sever, a.g.e., s. 61.

⁷ Tarkan 1973, 155.; Tıraş 1994, 182 vd.

tunçtan yapılmış baltalar ele geçmiştir. Söz konusu buluntular havzanın tarih öncesi çağlarını kısmen aydınlatır niteliktedir.

Bölgede yaptığımız araştırmalarda Demirköy'de bulunduğu söylenen bakır baltalara ait herhangi bir veriye rastlayamadık. Ancak Artvin'de bulunan tunç baltaları inceleyen Bittel, bunların Tunç Çağına ait olduğunu en azından benzerlerinden yola çıkarak, M.Ö. II. binyıl başlarından kalmış olabileceğini ifade etmektedir⁸. Bittel, Kuzeydoğu Anadolu ile Kafkasya arasında sürdürülen sıkı ticari ilişkilerin varlığından yola çıkarak, bu aletlerin kökeninin gerek maden, gerekse Tunç Çağı kültürleri açısından oldukça zengin olan Kafkasya'da aranması gerektiğinden bahseder⁹.

Ayrıca Yusufeli'ne 41 km., Kılıçkaya'ya 17 km. uzaklıktaki Bakırtepe Köyü yakınlarında bir mağara bulunmaktadır. Mağarada incelemelerde bulunmak üzere 1997 yılında bir ekip gelmiş ve mağaranın tarih öncesi çağlarda geçici bir sığınak yeri olduğunu vurgulamışlardır¹⁰.

Bölge tarihi çağlarda ise sırasıyla Hayaşa¹¹, Diauehi¹² ve Urartu¹³ gibi krallıklara ev sahipliği yapmıştır. Bölgede gerçekleştirilen tarihi ve arkeolojik araştırmalar sırasında, belki de çalıştığımız sahanın coğrafyasından kaynaklanan şartlardan ötürü, birçok kale tespit edilmiştir.

KALELER:

Kınalıçam Kalesi: Kale, Yusufeli'nin 25 km. güneydoğusundaki Kınalıçam köyünün yaklaşık 1 km. kadar güneyindeki Görgülü (Livasor)

⁸ K. Bittel, "Artvin'de Bulunan Tunçtan Mamul Asari Attika", *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi I*, İstanbul, 1933, 150-156.; İ.K. Kökten, "1952 Yılında Yaptığım Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında", *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 11/2-4*, 1953, 195.

⁹ K. Bittel, a.g.m., 156.

¹⁰ O. AYTEKİN, "Artvin-Yusufeli'nde Prehistorik Bir Mağara ve Runik Yazıtı", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı 61, Nisan 1999, 70-72.

¹¹ Bayburt'tan Artvin'in doğusuna kadar uzanan Hayaşa-Azzi krallığının çekirdek toprakları, Yukarı Memleket'e çok yakın olan coğrafi bir alanda yer almaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bk., M. PEHLİVAN, *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1984, 60.; M. PEHLİVAN, *Hayaşa (M.Ö. XV-XIII. Yüzyıllarda Kuzeydoğu Anadolu)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 121, Erzurum. 1991_a, 20-21.

¹² M. PEHLİVAN, *Daya(e)ni/Diau(e)hi, (Uruatri-Nairi Konfederasyonları Döneminden Urartu'nun Yıkılışına Kadar)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 124, Erz. 1991_b.

¹³ Artvin yakınlarında bulunan altın yataklarının varlığı Urartu'nun bölgeye sürekli ve düzenli seferler düzenlemesine ve bölgeyi hâkimiyetlerine almalarına sebep olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk., M. PEHLİVAN, a.g.e., (1991_b), 36; R.J. FORBES, *Metallurgy in Antiquity*, Leiden 1950, 150 vd; I.M. DIKONOFF-S.M. KASHKAI, *Geographical Names According to Urartian Texts*, Wiesbaden 1981, 81.

mahallesinde doğu-batı doğrultulu olarak uzanmaktadır (Figür-1). 1740 m. yüksekliğindeki kalenin, güneyinden Erzurum-Yusufeli karayolu ve Oltu Çayı geçmektedir. Kale oldukça yüksek bir kayalık üzerinde çevreye ve Erzurum-Artvin karayoluna tamamen hâkim bir konumda bulunmaktadır. Günümüzde büyük oranda hasar gören kalenin, üzerine oturduğu ana kayanın yüksekliği yaklaşık 60 m. kadardır. Ortaçağ kalelerinde sıkça görülen harç kullanılarak yapılan duvar örgüsüne sahiptir. Konumu itibari ile gözetleme kulesi olarak kullanıldığı fikrini vermektedir. Güney tarafı günümüzde tamamen uçurum olan kalenin girişi büyük ihtimalle kuzeyden verilmiştir. Kaleye ulaşım son derece güçtür. Kale ve çevresinde yapılan araştırmalarda hiçbir keramik buluntusuna rastlanmamıştır.

Bahçeli Kalesi: Yusufeli-Öğdem yolu üzerindeki kale, Yusufeli'nin 10 km. kuzeyinde ve Bahçeli köyünün 1 km. kuzeybatısında, Derekapı mevkiinde yer almaktadır (Figür-2). Kalenin doğusundan Barhal çayı geçmektedir. Yüksekliği yaklaşık 700 m. olan kale, 60 m. yüksekliğindeki bir ana kaya üzerine kurulmuştur. Doğu-batı doğrultulu kalenin girişi diğer tarafları uçurum olduğundan güneydendir. Çevreye tamamen hâkim bir konumda olan kale, günümüze büyük oranda sağlam olarak gelmiş kalelerdendir. Güneyinde bir su sarnıcı bulunmaktadır. Sarnıcın içi Çevreli kalesinde olduğu gibi irili ufaklı taşların kireç harcı ile örülmesi sonucu oluşturulmuştur. Hala ayakta kalan surlarının Ortaçağdan kaldığı, moloztaş örgü sisteminden anlaşılmaktadır. Kale, baraj sularının etkisini kısmen hissedecektir.

Bostancı Kalesi: Kale, Yusufeli'ne 26 km. mesafedeki Bostancı köyünün 8 km. kadar güneyindeki Ahalt Mahallesi'nin yakınında yer almaktadır (Figür-3). Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu kale, 870 m. yüksekliğinde ve çevreye tamamen hâkim bir konumdadır. Batısından Barhal çayı geçen kalenin, doğusunda da Barhal çayına karışan kurumuş bir dere yatağı bulunmaktadır. Kalenin batı sur duvarları büyük oranda korunmuş ise de diğer tarafları oldukça hasar görmüştür. Dik bir kayalık üzerinde yükselen kalenin duvarları, yerden yaklaşık 50 m. yüksekliğinde olan ana kayaya oturtularak yapılmıştır. Kaledeki mevcut duvar örgüsü Ortaçağ kalelerindeki moloztaş duvar örgü sistemi ile oluşturulmuştur. Bölgedeki küçük kalelerden biridir. Baraj su kotunun üstünde yer almaktadır.

Esental Kalesi: Yusufeli'nin 30 km. kuzeyindeki Esental köyünün yaklaşık 4 km. kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır (Figür-4). Kalenin batısından Arguvan çayı geçmektedir. Üç tarafı uçurum olan kale çevreye tamamen hâkim bir konumdadır. 1380 m. yüksekliğindeki kalenin sur duvarları ilk incelemelere göre, Ortaçağ kalelerinin duvar örgü sistemi olan moloztaş örgü sistemi ile oluşturulmuştur. Doğu-batı doğrultulu kalenin batı ucunda su sarnıcı

diyebileceğimiz kalıntıya rastlanmıştır. 1.50x1.60 cm. ebatlarındaki sarnıcın derinliği, içi taş ve toprakla dolu olduğu için tam olarak belirlenememiştir. Tahmini derinlik 1.80 m. olarak ölçülmüştür. Sarnıcın iç kısmı, küçük taşların harç kullanılarak örülmesiyle yapılmıştır. Kalenin sadece doğu sur duvarları ayakta. Bu duvarlar Ortaçağ özelliği göstermektedir. Kalenin kuzeyinde ana kaya ile bütünlük sağlayan duvar kalıntıları mevcuttur. Kalenin üzerine oturduğu ana kayanın yüksekliği ise yaklaşık 30 m. kadardır¹⁴.

Tekkale: Yusufeli-Kılıçkaya karayolu üzerinde ve Yusufeli'ne 10 km. mesafedeki Tekkale köyünün Kaledibi mahallesinde, mahallenin hemen girişinde yer almaktadır (Figür-5). Doğu-batı doğrultulu kale 730 m. yüksekliktedir. Dört tarafı da uçurum haline gelen dik bir kayalık üzerine kurulduğu için, kaleye ulaşım bulunmamaktadır. Kayalığın en yüksek yerleri doğu ve güney kısımlarıdır. Ayakta kalan güney sur duvarları Ortaçağ dönemine ait moloztaş örgü sistemiyle yapılmıştır. Ayrıca kalenin kuzeyinde bir kalıntı bulunmaktadır. Bu kalıntının varlığından yola çıkılarak da Ortaçağa ait olduğu söylenebilir. Gerek sur duvarları gerekse kuzeydeki mekân kalıntısı büyük oranda tahrip olmuştur. Güneyinden Çoruh Nehri ve Yusufeli-İspir karayolu geçen kale baraj sularının etkisi altında kalacaktır¹⁵.

Çevreli Kalesi: Yusufeli-Kılıçkaya yolu üzerinde ve Yusufeli'nin 19 km. güneybatısındaki Çevreli köyünün 500 m. kadar güneybatısında, Meydan mahallesinde yer almaktadır (Figür-6). Girişi kuzeybatıdan olan 770 m. yüksekliğindeki kalenin, doğu duvarları hariç hemen hemen tüm duvarları sağlam durumdadır. Kale bölgedeki diğer kaleler gibi ana kaya üzerine sur duvarlarının oturtulması ile yapılmıştır. Ortaçağ dönemine ait moloztaş duvar örgü sistemi, kalede açık bir şekilde görülmektedir. Çoruh Nehri'ne yakın kalelerden biridir. Kalenin yaklaşık 1 km. güneyinden Çoruh Nehri, biraz daha güneyinden Yusufeli-İspir karayolu, hemen kuzeyinden ise Güngörmez deresi geçmektedir. Kalenin hemen ortasında bir su sarnıcı kalıntısı bulunmaktadır. 2.50x2.90 m. ebatlarındaki su sarnıcının içinin tamamına yakın kısmı dolgu toprağı ve düzensiz taşlarla dolu durumdadır. Ancak görünen kısımdan sarnıcın içinin, irili ufaklı taşlarla harç kullanılarak örüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca kalenin ortasında tüm duvarları ayakta olan, ilk incelemelere göre gözetleme

¹⁴ O. AYTEKİN, *Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin'deki Mimari Eserler*, Ankara 1999, s. 298.

¹⁵ O. AYTEKİN, a.g.e., s. 298.; O. AYTEKİN, "Artvin İli-Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2003", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 22/1*, Ankara 2005, s. 231-232.

kulesi olabilecek bir yapı kalıntısı mevcuttur. Bölgede yer alan en büyük kalelerden birisidir. Baraj sularının etkisi altında kalacaktır¹⁶.

Kılıçkaya Kalesi: Yusufeli'ne 22 km. mesafedeki Kılıçkaya beldesinin 4 km. kadar kuzeydoğusunda kaleboynu mevkisindedir (Figür-7). 1900 m. yükseltide kurulan yapı, konumu nedeniyle kaleden çok gözetleme kulesi olabileceği fikrini vermektedir. Ulaşılması zor bir noktada bulunmasına karşın oldukça hasar görmüş, sadece batı duvarlarının bir kısmı ayakta kalmıştır. Tüm yönlerden görünmesi ya da bütün bölgeyi kontrol altında tutuyor olması da konumunu daha da önemli bir hale getirmektedir. Sağlam olarak kalan duvarlarının mimarisi Ortaçağa aittir¹⁷.

Çiftlik Kalesi: Yusufeli'nin 11 km. güneybatısındaki kale, Kılıçkaya beldesinin 6 km. kuzeybatısındadır (Figür-8). Yusufeli-Kılıçkaya karayolunun hemen kenarında yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultulu kalenin, hemen hemen tüm duvarları yıkılmış ve neredeyse harabe durumuna gelmiştir. Yolun kenarında ve görünen bir mevkide olması da bunda rol oynamıştır. Küçük bir kayalık üzerinde yer alan kale 780 m. yüksekliktedir ve bölgedeki diğer kaleler gibi kalenin sur duvarları Ortaçağ özellikleri gösterir.

Darıca Kalesi: Yusufeli'nin 35 km. güneydoğusundaki Darıca köyüne 3 km. mesafedeki Sarıtosun (Espek) mahallesinde yer almaktadır (Figür-9). Günümüzde kaleye ulaşım, söz konusu mahalleden sağlanmaktadır. Kale oldukça yüksek bir ana kaya üzerine kurulmuştur çevreye tamamiyle hâkim bir sırtta bulunur. Duvar örgüsü olarak moloztaş örgü sistemi kullanılmıştır. Kalenin kuzeydoğusunu tamamen kaplayan duvarlar hâlâ varlığını korumaktadır. Kalenin 7 km. kuzeyinden Yusufeli-Oltu karayolu geçmektedir. Ayrıca kalenin hemen batısından, Oltu çayına karışan bir dere akmaktadır.

Yokuşlu Kalesi: Yusufeli'nin, Yokuşlu köyünün Bağlık mahallesinde yer alan kale, 930 m. yükseltide yer almaktadır (Figür-10). Yusufeli-İspir sınırındaki kale Yusufeli'ne 32 km., İspir'e ise 45 km. mesafededir. Çoruh Nehri'ne yakın kalelerden biridir. Yusufeli-İspir karayolu kalenin hemen kenarından geçmektedir. Yokuşlu köyünün 1 km. kadar kuzeybatısında yer alan kalenin hemen kuzeyinden Çoruh Nehri akmaktadır. Kale büyük oranda tahrip olmakla beraber doğu duvarları ayakta. Genel olarak kalenin sur duvarlarında kullanılan moloztaş örgü sisteminin varlığından yola çıkarak Ortaçağa tarihlendirilebilir. Çevreye ve yola hâkim bir konumda bulunmakla birlikte fazla yüksek olmayan eğimli bir kayalık üzerinde bulunmaktadır. Bölgedeki diğer

---

¹⁶ O. Aytakin, a.g.e., s. 298.

¹⁷ O. Aytakin, a.g.e., s. 299.

kalelere oranla büyük olarak değerlendirebileceğimiz kale baraj sularının etkisi altında kalacaktır¹⁸.

Demirkent Kalesi: Yusufeli'ne 29 km. mesafedeki Demirkent köyüne 16 km. uzaklıkta ve 1730 m. yükseltide bulunmaktadır (Figür-11). Çevreye tamamen hâkim bir noktada bulunan kale oldukça, yüksek bir anakaya üzerine kuzey-güney doğrultulu olarak yerleşmiştir. Kalenin doğuya bakan iki giriş kapısı vardır. Ortaçağ kalelerinde sıkça rastladığımız moloz taş örgü sistemi ile oluşturulmuş bir duvar yapısına sahiptir. Duvarlar kalenin üzerine kurulduğu anakaya ile bütünlük sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle kale, anakayanın doğal şekline uydurulmuştur. Duvarın bittiği yerde anakaya adeta bir duvar görevi görmektedir. Sur duvarları daha çok kalenin doğu ve batısında korunmuştur. Baraj su kotunun üstünde yer almaktadır¹⁹.

Demirköy Kalesi: Yusufeli'ne 47 km. uzaklıktaki Demirköy'ün Eğritaş mahallesinde yer alan kale, köy yerleşmesinin içinde kaldığından fazlaca tahribe uğramıştır (Figür-12). Kalenin hemen kuzeyinden Eğritaş deresi akmaktadır ki kalede bu dere yatağının vadisi üzerinde ve köy yollarının birleştiği hâkim bir noktada bulunmaktadır.

Kalenin üzerinde yer aldığı anakayanın yükseltisi fazla olmadığından kaleye ulaşım kolaydır. Doğu-batı doğrultulu kalenin doğuda kalan duvarları kısmen korunmasına rağmen kuzeyinde ve güneyinde bulunan duvar örgüsü tamamen tahrip olmuştur. Moloztaş örgü sistemi ile oluşturulan duvar örgüsü Ortaçağ kalesi olduğu izlenimini vermektedir. Bölgenin yükseltisine göre 820 m. ile çok yüksek olmayan kalelerdendir. Ancak baraj su kotunun üstünde yer alacaktır²⁰.

Cevizlik Kalesi: Yusufeli'ne 53 km. uzaklıktaki Cevizlik köyünün Bedazor mahallesinde bulunmaktadır (Figür-13). Bölgede sıkça rastlanan küçük kalelerden veya gözetleme kulesi olarak adlandırılabilir yapılarıdır. Kale çevreye tamamen hâkim bir konumda ve 1300 m. yükseltide yer almaktadır. Çok yüksek bir anakaya üzerine oturtulmuştur. Güneyi oldukça yüksek ve adeta bir uçurum görüntüsü verdiği için bu kısımda sur duvarları bulunmamaktadır. Kuzeydekiler kısmen korunmuştur. Moloztaş örgü sistemi ile oluşturulan duvar

---

¹⁸ Yokuşlu Kalesi, Aytekin'in 1999 yılındaki çalışmasında Köprügören II olarak adlandırılmıştır. O. Aytekin, a.g.e., s. 299. Yazar, 2005 yılındaki bir başka çalışmasında ise bizim kaleye verdiğimiz isim olan Yokuşlu Kalesi adını dikkate almıştır. O. Aytekin, a.g.m., s. 232.

¹⁹ O. Aytekin, a.g.m., s. 230.

²⁰ O. Aytekin, a.g.m., s. 229.

yapıları bölgede sıkça rastlanan Ortaçağ kalelerinden biri olduğunu gösterir. Baraj su kotunun üstünde kalacaktır²¹.

Köprügören Kalesi: Yusufeli'ne 30 km. uzaklıktaki Köprügören köyünün hemen girişinde yer almaktadır (Figür-14). Doğu-batı doğrultulu kale, Çoruh Nehri kenarındaki kalelerden biridir. Çoruh Nehri kalenin güneyinden gelerek akışını kuzeyinden devam ettirmektedir. Köy yerleşiminin içinde kalması kalenin tahribini hızlandırmıştır. Batı duvarları oldukça iyi korunmuştur ve hâlâ yüksekliğini korumaktadır. Bu duvarlar moloztaş örgü sistemi ile oluşturulmuştur ve yine bu surda iki küçük pencere açıklığı bulunmaktadır. Moloztaş örgü sistemi, Ortaçağ kalelerinin ortak görüntüsünü oluşturmaktadır. Fazla yüksek olmayan bir anakaya üzerine yerleştirilen kale, 830 m. yükseltidedir. Kalenin giriş kısmı tamamen yıkılmıştır. Bölgedeki küçük yapılardan biridir. Baraj sularının etkisi altında kalacaktır²².

Yusufeli ve çevresinde gerçekleştirdiğimiz tarihi ve arkeolojik araştırmalar sonunda bölgenin yoğun iskân gördüğünü tespit ettik. Çalışmada yer alan kalelerin varlığı ve sayılarının çokluğu bu tespiti doğrulamaktadır. Çalışma da adı geçen kalelerin hepsi bölge için büyük bir öneme sahiptir. Bunlar Yusufeli ve çevresinin tarihi ve arkeolojik açıdan zenginliğini koyarlar. Ayrıca Ortaçağ'a kadar da bölgedeki güçlerini hissettirmişlerdir.

Bölgede yapımına başlanan barajların tamamlanmasından sonra, bölgedeki tarihi ve arkeolojik verilerin bir kısmı yok olacaktır. Bu çalışma, adı geçen kültür varlıklarımızın günümüzdeki durumunu göstermesi açısından önem kazanmaktadır.

---

²¹ Adı geçen kale, AYTEKİN tarafından Bedazor ismi ile anılmaktadır. O. AYTEKİN, a.g.m., s. 229.

²² O. AYTEKİN, a.g.e., s. 298.; O. AYTEKİN, a.g.m., s. 232.

FİGÜRLER

Figür-1. Kınalıçam Kalesi

Figür-2. Bahçeli Kalesi

Figür-3. Bostancı Kalesi

Figür-4. Esendal Kalesi

Figür-5. Tekkale

Figür-6. Çevreli Kalesi

Figür-7. Kılıçkaya Kalesi

Figür-8. Çiftlik Kalesi

Figür-9. Darıca Kalesi

Figür-10. Yokuşlu Kalesi

Figür-11. Demirkent Kalesi

Figür-12. Demirköy Kalesi

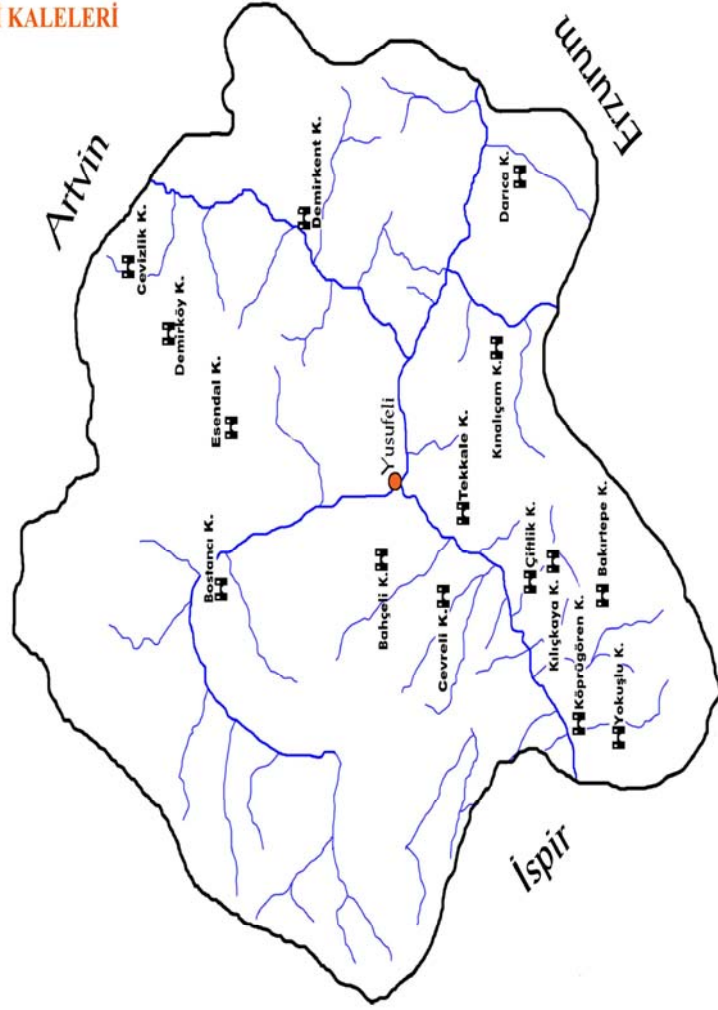
Figür-13. Cevizlik Kalesi

Figür-14. Köprügören Kalesi

YUSUFELİ KALELERİ

Figür-15. Yusufeli Kalelerinin Dağılımı

KAYNAKLAR

- ATALAY, İbrahim – TETİK, Ö. – YILMAZ, M., *Kuzeydoğu Anadolu'nun Ekosistemleri*, Ormancılık Araştırmaları Enstitüsü Yayınları Teknik Bülten Seri No: 141, Ankara 1985.
- AYTEKİN, Osman, “Artvin-Yusufeli’nde Prehistorik Bir Mağara ve Runik Yazıtı”, *Tarih ve Medeniyet*, Sayı 61, Nisan 1999_a, 70–72.
- _____, *Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin'deki Mimari Eserler*, Ankara 1999.
- _____, “Artvin İli-Çoruh Vadisi’ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzeysel Araştırması, 2003”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı 22/1*, Ankara 2005, 227–240.
- BİTTEL, Kurt. “Artvin’de Bulunan Tunçtan Mamul Asari Attika”, *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi I*, İstanbul, 1933, 150–156.
- DİAKONOFF, I. M. - Kashkai S. M. *Geographical Names According to Urartian Texts*, Wiesbaden 1981.
- ERİNÇ, Sırrı. *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İstanbul 1953.
- FORBES, R. J. *Metallurgy in Antiquity*, Leiden 1950.
- İZBIRAK, Reşat. *Türkiye*, İstanbul 1984.
- KODAY, Zeki. “Çoruh Vadisinde Zeytin Alanları”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 34, İstanbul 1999, 262–282.
- KÖKTEN, Kılıç. “1952 Yılında Yaptığım Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında”, *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 11/2–4*, 1953, 177–211.
- PEHLİVAN, Mahmut. *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi*, Atatürk Ü. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Tezi), Erzurum 1984.
- _____, *Hayaşa (M.Ö. XV-XIII. Yüzyıllarda Kuzeydoğu Anadolu)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 121, Erzurum. 1991_a.
- _____, *Daya(e)ni/Diau(e)hi, (Uruatri-Nairi Konfederasyonları Döneminden Urartu'nun Yıkılışına Kadar)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 124, Erzurum 1991_b.
- SEVER, Ramazan. *Çoruh Havzası Enerji Yatırım Projeleri ve Çevresel Etkileri*, Konya 2005.
- TARKAN, Taner M. *Orta ve Aşağı Çoruh Havzası*, Ankara 1973.
- TIRAŞ, Mehmet. *Bölgesel Coğrafya Açısından Bir Araştırma, Yusufeli ve Yakın Çevresinin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Ü. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Tezi Erzurum 1994.
- YÜCEL, T. *Türkiye Coğrafyası*, Ankara 1987.